

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1983 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1984

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1983

VILNIUS

1984

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1983

VILNIUS

1984

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ
ГОД 1983

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1984

63.3(2L)
Li237

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVICIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislavas JUCAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDUNAITE (sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTE, Regina ŽEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

L 0505040000—129 ž-84
M854(08)—84

© LTSR MA Istorijos institutas, 1984

²¹ Mažvydas, p. 30: „Kaplanai testa wenas mateis wirai“; DP, p. 69: „wiena mote turetų du arba daugesn wiru“; PLKZ, p. 650: „žona / małzonka — vxor, nupta — mote/ pat /wiro mote. . . żonaty — maritus, adieet. nuptus — motes wiras“.

²² Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1980, t. 1, p. 243.

²³ DP, p. 69: „moteres paemimas“. Plg.: Zinkevičius Z. Min. veik., p. 243.

²⁴ Už išsamias konsultacijas, parenkant lietuviškus terminus, autorius dėkoja filol. m. k. K. Gaiveniui, J. Klimavičiui ir A. Lyberiiui.

Edvardas Gudavičius

RANGAI

1722 m. Rusijoje įsigaliojo karinės, civilinės ir rūmų tarnybos pareigybių ir rangų (garbės vardų) nomenklatūra bei sistema. Daug kartų kiek modifikuota ji išsilaikė iki 1917 metų. Nemaža rangų istorijos klausimų jau išaiškinta ikirevoliucinėje literatūroje¹ ir ypač valstybės įstai-gų istorijos pastarojo meto tarybinių specialistų darbuose².

Prijungtoje prie Rusijos Lietuvoje pamažu įsigaliojo Rusijos įstaty-mai, su jais — ir rangai. Jų pavadinimai, suprantama, buvo rusiški. Kai įstaigose įvesta lietuvių kalba, rangai jau buvo panaikinti. Lietuvių bur-žuazinė istoriografija mažai domėjosi XIX a.—XX a. pradžios pareigybių ir įstai-gų istorija. Todėl šios srities terminų lietuviški atitikmenys pasi-rodydavo epizodiškai, dažniausiai verčiant į lietuvių kalbą A. Puškino, N. Gogolio, I. Turgenevo, A. Čechovo, L. Tolstojaus, M. Gorkio ir kitų rusų literatūros klasikų veikalus. Dabar lietuviškų rangų pavadinimų taip pat dažniau aptinkama grožinėje, o ne mokslinėje literatūroje.

Dėl rangų pavadinimų vertimo į lietuvių kalbą sunkumų beveik ne-kyka. Tačiau bendrųjų titulų arba asmeninių (predikatinųjų) kreipinių, vartojamų greta rangų — specialiųjų titulų, vertimas nepatenkinamas, nes skirtingų pavadinimų lietuviški kreipiniai yra vienodi. Dar syarbesnis dalykas — rangų socialinis turinys. Plečiantis XIX a.—XX a. pradžios įvairių sričių Lietuvos istorijos tyrimams, tenka aiškinti biografijas, kom-pensuoti trūkstamus dokumentų elementus: datą, adresatą, jo pareigas ir kt. Juos galima rekonstruoti, žinant autoriaus arba adresato rangą. Žmonių kartą, prisimenanti praktinę jų reikšmę, jau baigia išnykti. Is-torikai taip pat negali išsiversti be specialiųjų žiny-nų. Kadangi tokio lietuviško žiny-no neturime, tai spragą norime bent kiek užpildyti šiuo straipsneliu. Jame trumpai apibūdinama civilinių rangų nomenklatūra bei sistema tuo metu, kai Lietuva priklausė Rusijos imperijai. Atsakysi-me į klausimus, kokia buvo rangų teikimo tvarka ir kokių teisių jie duo-davo, palyginsime civilinius rangus su kariniais laipsniais, nurodysime rangų ir asmeninių kreipinių lietuviškus pavadinimus.

Rusijoje karinės, civilinės ir caro rūmų tarnybos pareigybių bei ran-gų nomenklatūra, sistema, jų teikimo tvarka buvo nustatyta 1722 m.

¹ Евреннов В. А. Гражданское чиновничество в России. Спб., 1887; Кизе-веттер А. Табель о рангах.— В кн.: Энциклопедический словарь / Брокгауз и Ефрон, 1901, т. 32, с. 439—441.

² Шепелев Л. Е. Отмененные истории: Чины, звания и титулы в Российской империи. Л., 1977; Зайончковский П. А. Правительственный аппарат самодер-жавной России в XIX в. М., 1978.

1 lentelė. Rusijos imperijos civilinės tarnybos rangai ir atitinkami kariniai laipsniai (1790—1917 m.)

Klasė	Rangas	Armijos (sausumos kariuomenės) karinis laipsnis
I	kancleris; I klasės tikrasis slaptasis patarėjas	generolas feldmaršalas
II	tikrasis slaptasis patarėjas	kavalerijos generolas infanterijos (pėstininkų) generolas artilėrijos generolas inžinerijos generolas generolas leitenantas
III	slaptasis patarėjas	generolas majoras
IV	tikrasis valstybės patarėjas	brigadininkas *
V	valstybės patarėjas	pulkininkas
VI	kolegijos patarėjas	papulkininkis
VII	rūmų patarėjas	kapitonas (majoras)**
VIII	kolegijos asesorius (tarėjas)	štabo kapitonas (kapitonas)**
IX	titulinis patarėjas	poručikas (štabo kapitonas)**
X	kolegijos sekretorius	—
XI	laivyno sekretorius***	—
XII	gubernijos sekretorius	poporučikis (poručikas)**
XIII	provincijos sekretorius***	atsargos praporščikas (poporučikis)**
XIV	kolegijos registраторius	— (praporščikas)

Lentelė sudaryta remiantis: Кизеветтер А. Указ. соч., с. 440—441; Шепелев Л. Е. Указ. соч., с. 40, 53, 55.

* 1799 m. šis laipsnis panaikintas.

** Skliausteliuose įrašyti kariniai laipsniai priklausė atitinkamoms klasėms iki 1884 metų. Tais metais panaikintas majoro ir nuolatinės tarnybos praporščiko laipsnis, o jaunesniųjų karininkų laipsniai paaugštinti viena klase. XII klasės laipsnis perkeltas į X klasę, nes XI karinio laipsnio nebuvo.

*** Laivyno sekretoriaus rangas buvo suteikiamas kariniame laivyne, o nuo 1797 m.—civilinėje tarnyboje, provincijos sekretoriaus — išėjusiems į atsargą kariškiams. Abu rangai iš tikrųjų nevartojami nuo XVIII a. pabaigos. Oficialiai panaikinti 1811 ir 1834 metais.

Analogiškoje lentelėje straipsnyje „Revoliucijos panaikinti“ („Mokslas ir gyvenimas“, 1981, Nr. 3, p. 34) padaryta klaida: inžinerijos generolo—poručiko laipsniai priklausė ne III—XI klasei, o II—X (viena pakopa aukščiau).

sausio 24 d. įstatymu „Rangų lentelė...“³. Manoma, kad Petrą I sudaryti šią lentelę prikaltėjęs vokiečių mokslininkas G. V. Leibnicas (1646—1716), kuriam Rusijos caras suteikė justicijos slaptą patarėjo rangą (tokį rangą Leibnicas anksčiau buvo gavęs Brandenburge). Rengdamas rangų lentelę, Petras I rėmėsi įvairių šalių, daugiausia Danijos ir Prūsijos, įstatymais. Visų žinybų (civilinės, karinės, caro rūmų) pareigybės buvo suskirstytos į 14 klasių. Žemiausioji buvo XIV, aukščiausioji — I klasė. Iš pradžių rangai ir pareigybės sutapo, vėliau atsiskyrė. Pareigybių daugėjo. Rangai įgijo savarankišką vaidmenį — tapo garbės titulais. Nors kiekvienas priklausė vienai iš 14 klasių (žr. 1 lent.), bet rangų žymėjimas skaičiais nepriėjo (pvz., buvo sakoma kolegijos asesorius, o ne VIII klasės valdininkas).

³ Полное собрание законов Российской империи (toliau — ПСЗ), т. 6, № 3890. Šiame straipsnyje datos žymimos pagal senąjį — Julijaus — kalendorių.

Vienų rangų pavadinimai paimti iš vokiečių praktikos ir nesusiję su tarnyba tam tikroje įstaigoje ar tam tikromis pareigomis. Prie šių priklauso patarėjai: tikrasis slaptasis, slaptasis, titulinis ir rūmų. Kitų rangų pavadinimai yra populiarių Petro I įstaigų — kolegijų — pareigybių pavadinimai: kolegijos patarėjas, kolegijos asesorius, kolegijos sekretorius, kolegijos registраторius.

Pirmenybė buvo teikiama kariniams laipsniams. Jie laikyti aukštesniais už tos pačios klasės civilinius rangus (I ir II klasės kariškiai vėliau vyresnumo teise nesinaudojo). Gvardijos karininkų, lyginant su tų pačių laipsnių armijos karininkų, rangai buvo dviem klasėmis aukštesni. Iki 1867 m. kalnakasybos, kelių, telegrafo, miškų ir žemėtvarkos valdininkai turėjo karinius laipsnius, nors iš esmės buvo civiliai. Dar XIX a. karinė tarnyba populiareesnė už civilinę. Išėję atsargon kariškiai mėgdavo, kad į juos kreiptųsi ankstesniais kariniais laipsniais.

Civilinėje tarnyboje vyresnumu naudojosi tie, kuriems tas pats rangas buvo suteiktas anksčiau (pagal stažą). Moterys savarankiškai jo negaudavo, nes negalėjo būti valdininkais. Žmonos naudodavosi vyrų rangais.

Rangai valstybinę tarnybą turėjo padaryti patrauklią: leido užimti tam tikras pareigas, teikė šokią tokią nepriklausomybę nuo vietos valdžios, garbingą visuomeninę padėtį (munduras, vyresnumas tarp bendradarbių). Pagal juos buvo skiriami kelionpinigiai, butpinigiai, dovanos ir ordinai. Tačiau alga priklausė retai. Visuomeninę padėtį turėjo lemti ne kilmė, o rangas. Gyvenime dažnai būdavo kitaip, nes aukštesnius rangus lengviau gaudavo kilmingieji. Per visą rangų istoriją svarbiausi jų atributai — užimti tam tikras pareigas ir gauti bajorystę. Bajorai naudojo privilegijomis: buvo atleidžiami nuo pagrindinių tiesioginių mokesčių, rekrutų prievolės, kūno bausmių. Iki 1860 m. tik kilminiai bajorai galėjo įsigyti dvarus su baudžiauninkais. Privačių organizacijų darbuotojų algos būdavo daug didesnės už valstybinių, tačiau jie negaudavo rangų. Todėl dažnai mieliau rinkdavosi valstybinę tarnybą.

Valdininkų kadrus papildydavo kanceliarijos tarnautojai (kanceliariantai, pakanceliariantai, kopijuotojai ir kt.), kurie neturėjo rangų ir atlikdavo technišką darbą. Valdininkams aukštesnis rangas buvo suteikiamas, išstarnavus numatytą laiką, t. y. pagal stažą, arba — kaip apdovanojimas.

Pagal 1790 m. gruodžio 16 d. įstatymą „Dėl taisyklių civiliniams rangams teikti“⁴ XIV—VII klasės valdininkų rangus galima buvo kelti kas 3 metai. Nebajorai — kolegijos sekretoriai ir tituliniai patarėjai — VIII klasės — kolegijos asesoriaus — rangą, suteikdavusį bajorystę, galėjo gauti tik po 12 metų. 1801 m. rugpjūčio 1 d. įstatymas „Dėl taisyklių rangams teikti ir valdininkams skirti pareigoms“⁵ reikalavo, kad rango ir pareigybių (etato) klasė atitiktų. Išimties atvejais skirtumas galėjo būti ne didesnis (aukštesnis ar žemesnis) kaip vienos klasės.

XIX a. pradžioje M. Speransko iniciatyva rangų teikimas pradėtas sieti su išsimokslinimu. Pagal 1809 m. rugpjūčio 6 d. įstatymą „Dėl

⁴ ПСЗ, т. 23, № 16930.

⁵ ПСЗ, т. 26, № 19961.

civilinės tarnybos rangų teikimo taisyklių ir egzaminų keliant į kolegijos asesorius ir valstybės patarėjus“⁶ kolegijos asesoriaus rangui gauti, be numatyto stažo, reikėjo pateikti universiteto baigimo pažymėjimą arba išlaikyti egzaminus. Baigusiems universitetą VIII klasės valdininkams rangas buvo aukštinamas nepriklausomai nuo stažo. Valstybės patarėjo rangui gauti reikėjo: 10 m. stažo (bendro), iš jų bent 2 m. reikėjo eiti kokio nors patarėjo, prokuroro, kanceliarijos vedėjo arba ekspedijios viršininko pareigas ir pateikti universiteto baigimo pažymėjimą bei teigiamą viršininko charakteristiką. Sių reikalavimų dažnai nesilaikyta, nes aukštąjį mokslą baigusiuju buvo mažiau kaip vakuojančių etatų. Be to, viršininkai įrodinėjo, jog praktika turinti didesnę reikšmę negu išsimokslinimas. Paaiškėjo, kad kai kurių viršininkų rangai yra žemesni negu jų pavaldinių. Rangai darėsi vis nepopuliariesni.

1827 m. spačio 14 d. įstatymas „Dėl civilinės žinybos kanceliarijos tarnautojų“⁷ uždraudė priimti į valstybinę tarnybą įrašytus į gildijas pirklus ir jų vaikus, išskyrus I gildijos, atleistuosius iš baudžiatvarkos ir jų vaikus, miestiečius ir kitus priklausančius mokesčių mokėtojų luomams, užsieniečius, atsargos kareivius ir jų vaikus, bažnyčios tarnus ir jų vaikus, neturinčius rangų rūmų tarnautojus ir jų vaikus. Šis apribojimas nebuvo taikomas tiems, kam teisė į rangus garantavo universiteto arba kitos aukštosios mokyklos baigimas. Tarnautojai pagal kilmę buvo suskirstyti į 4 kategorijas: 1) kilminiai bajorai; 2) asmeninių bajorų, I gildijos pirklių ir dvasininkų vaikai; 3) tarnautojų, neturinčių rangų mokslininkų ir dailininkų vaikai; 4) priimti į tarnybą iki šio įstatymo išleidimo II ir III gildijos pirkliai ir jų vaikai, užsieniečiai, kareiviai ir jų vaikai, neturintys rangų rūmų tarnautojai ir jų vaikai, miestiečiai ir kiti, išėję iš mokesčių mokėtojų luomų. Išvardytų kategorijų tarnautojai pirmąjį (XIV klasės) rangą galėjo gauti atitinkamai po 2, 4, 6 ir 12 m. tarnybos. Tą laiką vyresnybė galėjo sutrumpinti arba pailginti. Siuo įstatymu buvo siekiama apsunkinti nebajorams pasidaryti valdininkais arba kai kuriems visiškai užkirsti kelią į valstybinę tarnybą.

Pagal 1834 m. birželio 25 d. „Nuostatus dėl rangų suteikimo tvarkos civilinėje tarnyboje“⁸ visi turintieji rangus buvo suskirstyti į 3 kategorijas: 1) valdininkai su aukštesniu mokslu; 2) su viduriniu ir 3) neturintieji mokyklų baigimo atestatu. Išstarnavimo laikas pakelti rangą buvo numatytas nuo 3 iki 10 metų. Už pasižymėjimą jis galėjo būti sutrumpintas iki 2—8 metų. Luominės priklausomybės buvo paisoma, keliant į VIII klasės rangą, suteikdavusį bajorystę. Nebajorams IX klasės range reikėjo tarnauti 6—10 arba 4—8 m. (žr. 2 lent.). Valdininkai galėjo gauti pareigas, viena klase aukštesnes arba žemesnes, lyginant su rangų (provincijoje skirtumas galėjo būti didesnis). 2-os ir 3-ios kategorijos valdininkai buvo keliami į VIII klasės rangą, jeigu jų pareigos priklausė šioms klasėms. Baigę aukštąsias mokyklas rangą gaudavo tokį, koks įrašytas atestate. Be to, jie galėjo užimti dviem klasėmis aukštesnes pareigas negu rangas. Baigę vidurines mokyklas XIV klasės rangą gau-

⁶ ПСЗ, т. 30, № 23771.

⁷ ПСЗ, Собрание второе (toliau — ПСЗ II), т. 2, № 1469.

⁸ ПСЗ II, т. 9, № 7224.

davo: kilminiai bajorai po metų, asmeninių bajorų, 1-os gildijos pirklių ir dvasininkų vaikai po 2 m., tarnautojų, neturinčių rangų mokslininkų ir dailininkų vaikai po 4 metų. Nebaigusieji mokyklų XIV klasės rangą gaudavo atitinkamai po 2, 4 ir 6 metų. Vakarų gubernijų gyventojai, nemokantys pagalvės mokesčio, bet neįrodę savo bajorystės, XIV klasės rangą gaudavo po 6 m., o 4-os kategorijos tarnautojai — po 12 metų.

2 lentelė. Valdininkų ištarnavimo laikas metais pagal 1834 m. taisyklės

Turimo ir suteikiamo rango klasė	I kategorija		II kategorija		III kategorija	
	bendras	už pasi- žymėjimą	bendras	už pasi- žymėjimą	bendras	už pasi- žymėjimą
XIV—XII	3	2	4	3	4	3
XII—X	3	2	4	3	4	3
X—IX	4	2	4	3	4	3
IX—VIII bajorų	4	2	4	3	5	3
IX—VIII nebajorų	6	4	10	6	10	8
VIII—VII	3	2	4	3	6	4
VII—VI	3	2	4	3	6	4
VI—V	4	3	6	4	8	6

Lentelė sudaryta remiantis: ПСЗ II, т. 9, № 7224.

Aukštesnius kaip V klasės rangus suteikdavo caras nepriklausomai nuo ištarnauto rango.

1844 m. lapkričio 28 d. „Taisyklės prie civilinės tarnybos statuto“⁹ dar labiau suvaržė tarnautojų perėjimą į valdininkus: priklausomai nuo kilmės XIV klasės rangas buvo suteikiamas, ištarnavus 4—12 metų. 3-ios kategorijos tarnautojai, išlaikę egzaminus iš apskritinės mokyklos programos, šį rangą gaudavo ne anksčiau kaip po 16 metų. Neišlaikę egzamino gaudavo tik priedą prie algos.

Smarkiai didėjant valdininkų skaičiui¹⁰, XIX a. vis daugiau jų pasiekdavo VIII klasės rangą ir gaudavo bajorystę. To proceso nepadėjo sustabdyti 1834 m. ir kiti įstatymai, leidę taikyti mokslo ir luomo apribojimus. Todėl 1845 m. birželio 11 d. manifestu „Dėl bajorystės gavimo tvarkos tarnaujant“¹¹ nebajorai kartu su XIV klasės rangą gaudavo asmeninio garbės piliečio vardą, pasiekusieji IX klasės rangą — asmeninio bajoro, o V klasės — kilminio bajoro vardą. Tie vardai jiems likdavo, pasitraukus iš tarnybos.

⁹ ПСЗ II, т. 19, № 18474.

¹⁰ P. Zajončkovskio apskaičiavimais, 1796 m. Rusijoje buvo apie 16 tūkst. valdininkų, 1851 m. — 74 tūkst., 1903 m. — 385 tūkst.; vienas teko atitinkamai 2250, 929 ir 335 žmonėms. Truputį daugiau kaip per 100 m. absoliutus jų skaičius padidėjo 24 kartus, o santykiškai pagal gyventojų skaičių — beveik 7 kartus. Зайончковский П. А. Указ. соч., с. 221.

¹¹ ПСЗ II, т. 20, № 19086.

XIX a. viduryje Rusijoje kasmet susidarydavo apie 3000 valdininkų vakuojančių etatų, o visos aukštosios mokyklos parengdavo maždaug tik 400 specialistų. Todėl 1856 m. gruodžio 9 d. įstatymu „Dėl rangų suteikimo terminų civilinėje tarnyboje“¹² buvo panaikintos dėl išsimokslinimo ir luomo teikiamos lengvatos. Išstarnavimo laikas visiems buvo numatytas tas pats: XIV—IX klasei po 3 m. kiekvienoje klaseje ir VIII—VI—po 4 metus. Už pasizymėjimą terminai galėjo būti sutrumpinti metais. Tačiau liko galioti taisyklė, kad baigusieji mokyklas gauna rangus pagal suteiktas teises: turintieji tikrojo studento vardą-laispį gaudavo XII klasės rangą, kandidato—X, magistro—IX klasės ir daktaro laispį arba profesoriaus vardą—VIII klasės—kolegijos asesoriaus—vardą. Baigusieji gimnazijas buvo priimami kanceliarijos tarnautojais į aukščiausią algos požiūriu kategoriją, gimnazijas su graikų kalba—gaudavo XIV klasės rangą¹³.

Įgijęs magistro laispį S. Daukantas tarnybą pradėjo titulinu patarėju ir, matyt, tai laimė, kad palyginti greitai gavo kolegijos asesoriaus rangą, o su juo—ir bajorystę. Tokių atvejų būdavo ir daugiau. Po 1845 m. lietuviai bajorystės neištarnaudavo, nes V klasės rangas praktiškai buvo beveik nepasiekiamas. 1856 m. gruodžio 9 d. išleistas įstatymas „Dėl kilminės bajorystės gavimo, suteikus tikrojo valstybės patarėjo rangą...“¹⁴. Kilminė bajorystė buvo gaunama jau ne su V, o su IV rangų. Kadangi jis teikiamas caro nuožiūra, tai ir bajorystės pripažinimas priklausė nuo imperatoriaus malonės. Nuo 1898 m. imta reikalauti, kad gaunantysis tikrojo valstybės patarėjo rangą prieš tai būtų ne mažiau kaip 5 m. išstarnavęs kaip valstybės patarėjas ir užėmęs ne žemesnį kaip V klasės etatą. Nuo 1900 m. IV klasės rangas buvo teikiamas turintiesiems ne mažesnį kaip 20 m. bendrą klasinių rangų stažą¹⁵.

Kadangi provincijoje trūko valdininkų, tai 1857 m. lapkričio 19 d. įstatymu „Dėl tvarkos užimti pareigybes asmenims, turintiems dviem klasesmis žemesnius rangus už pareigybę“¹⁶ buvo leista gubernijų ir apskričių įstaigose užimti etatus nepriklausomai nuo kandidato rango. Pagal 1871 m. gegužės 3 d. įstatymą „Dėl egzaminų tvarkos gauti pirmąjį klasinį rangą ir vaistinininko mokinio vardą“¹⁷ visi civilinės tarnybos asmenys, neturintys mokyklos baigimo pažymėjimo, išlaikę egzaminus iš apskritinės mokyklos programos, galėjo gauti XIV klasės rangą.

1905—1906 m. dėl revoliucijos įtakos 1906 m. spalio 5 d. buvo išleistas įstatymas „Dėl kaimo gyventojų ir kitų mokesčių mokėtojų luomų kai kurių teisių suvaržymo panaikinimo“¹⁸. Visi luomai gavo vienodas teises stoti į valstybės tarnybą, panaikinti suvaržymai.

Pagal 1835 m. lapkričio 20 d. įstatymą „Dėl civilinės tarnybos pareigybių suskirstymo į klases nuo XIV iki V imtinai“¹⁹ ministro pareigos

¹² ПСЗ II, т. 31, № 31237.

¹³ Зайончковский П. А. Указ. соч., с. 35, 228.

¹⁴ ПСЗ II, т. 31, № 31236.

¹⁵ Шепелев Л. Е. Указ. соч., с. 92.

¹⁶ ПСЗ II, т. 32, № 32464.

¹⁷ ПСЗ II, т. 40, № 49551.

¹⁸ ПСЗ. Собрание третье, т. 26, № 28392.

¹⁹ ПСЗ II, т. 10, № 8594.

3 lentelė. Asmeniniai titulai

Klasė	Rusų kalba su įvardžiu «ваше»	Vokiečių kalba su įvardžiu „euer(e)“	Rusų—lietuvių kalbų žodynuose su įvardžiu „jo“, „jūsų“	Siūlome vartoti su įvardžiu „jo“, „jūsų“
I—II	высокопревосходительство	hoche Exzellenz	ekscelencija, prakilnybė	aukštoji ekscelencija
III—IV	превосходительство	Exzellenz	ekscelencija, prakilnybė	ekscelencija
V	высокородие	Hochgeboren	kilnybė	aukštoji kilnybė
VI—VIII	высокоблагородие	Hochwohlgeboren	kilnybė, prakilnybė, aukštoji kilnybė	prakilnybė
IX—XIV	благородие	Wahlgeboren	kilnybė	kilnybė

Lentelė sudaryta remiantis: Schmidt M. J. U. E. Volständiges russisch-deutsches und deutsch—russisches Wörterbuch zum Gebrauche beider Nationen. Leipzig, 1922, 6 Aufl.; Lemchenas Ch. Rusų—lietuvių kalbų žodynas. V., 1955; Rusų—lietuvių kalbų žodynas. V., 1967, t. 1—2; Rusų—lietuvių kalbų žodynas / Sudaryt. Ch. Lemchenas. V., 1982, t. 1.

priklausė II klasei, ministro padėjėjo — III, departamento (valdybos) direktoriaus, gubernatoriaus ir miesto viršininko — IV, departamento vicedirektoriaus, vicegubernatoriaus — V, centrinių įstaigų skyriaus viršininko, kanceliarijos vedėjo — VI. Vilniaus observatorijos direktorius, Vilniaus medicinos-chirurgijos akademijos inspektorai priklausė VII, tos pačios akademijos inspektorių padėjėjai, apskričių miestų policmeistrai — VIII, apskričių teismų tarėjai, gubernatorių ypatingų reikalų valdininkai — IX, apskričių matininkai, generalgubernatoriaus kanceliarijos vertėjai, apskričių pašto viršininkų padėjėjai — X, generalgubernatoriaus ir gubernatoriaus kanceliarijų stalo viršininkų vyresnieji padėjėjai, gubernijų valdybų registratoriai ir archyvarai, apskritinių mokyklų mokytojai — XII klasei, generalgubernatorių ir gubernatorių kanceliarijų žurnalistai (protokoluotojai), archyvarų padėjėjai ir kt. — XIV klasei.

Nuo rango priklausė asmeninis arba bendras titulas — bendroji kreipinio į asmenį forma. Rusiški ir vokiški vartoti kreipiniai nelabai vykę ir sunkiai išverčiami į lietuvių kalbą. Todėl žodynuose skirtingi asmeniniai titulai verčiami vienodai. Siūlome juos vadinti skirtingai (žr. 3 lent.).

Žemesnių pareigų bei žemesnių rangų darbuotojai į aukštesnius kreipdavosi asmeniniu titulu. Iki XIX a. vidurio raštu tokiais atvejais buvo vartojami abu titulai: asmeninis ir pagal pareigas arba bendrasis ir specialusis, pvz., jo ekscelencijai... slaptajam patarėjui... Nuo XIX a. vidurio asmeninis titulas praleidžiamas. Kreipiantis į žemesnį valdininką, vartojamas titulas tik pagal pareigas. Vienodų pareigų asmenys vienas į kitą kreipėsi kaip į aukštesnį arba vardu ir tėvavardžiu, nurodydami parašteje tik bendrąjį titulą ir pavardę²⁰.

XIX a. 6 kartus buvo svarstomas klausimas dėl rangų panaikinimo. Jis pasidarė ypač aktualus, kai poreforminiu laikotarpiu į kai kurias žinybas ateidavo darbuotojai iš privačių organizacijų, kur jie neturėjo

²⁰ Шепелев Л. Е. Указ. соч., с. 99—100.

rangų arba turėjo žemesnius už pareigų klasę. Caro valdžia, o vėliau ir Laikinoji vyriausybė vis dėlto nepanaikino jų. Vienas iš carizmo apologetų S. Uvarovas rašė, kad monarchinėje valstybėje rangai reikalingi, nes kiekvienas žino, jog už juos ir garbę turi būti dėkingas valdovui²¹. Rangai, taip pat titulai ir luomai panaikinti po Spalio revoliucijos — 1917 m. lapkričio 11(24) d. Liaudies komisarų tarybos dekretu, kurį pasirašė V. Leninas.

Leonas Mulevičius

²¹ Ten pat, p. 74.